

Kvinnliga agenter i Stockholm under andra världskriget.

Under andra världskriget var Stockholm ett internationellt centrum för agenter och spioner från de krigförande länderna. Men även Sverige, som inte var ett krigförande land, hade agenter som spionerade för den svenska hemliga underrättelsetjänsten C-byrån. Flera av agenterna var kvinnor som riskerade sina liv och sin hälsa för Sveriges säkerhet. Tre av dessa kvinnor var Erika Wendt, Karin Lannby och Jane Horney, men många fler kvinnor var involverade i detta farliga arbete.

I november 1939 startade det som kallas det finska vinterkriget då Finland anfölls av Sovjetunionen. Andra världskriget var då nära de svenska gränserna och efter Nazitysklands anfall av Norge och Danmark i april år 1940 var Sverige omringat av kriget. De krigförande ländernas underrättelsetjänster skickade agenter till Stockholm som spionerade på de andra ländernas agenter. Men även Sverige hade agenter som höll koll på dessa för den svenska statens räkning.

C-byrån

C-byrån var en hemlig del av svenska militära underrättelsetjänsten, och chef var major Carl Petersén. Det var inte så många som arbetade på kontoret på Sibyllegatan i Stockholm utan C-byrån hade kontakter och agenter ute i hela Sverige som rapporterade till Stockholm.

En av dem som hade sitt kontor där var kaptan Helmuth "Teddy" Ternberg. "Teddy" låg bakom flera av rekryteringarna av kvinnliga agenter som arbetade för C-byrån. Kvinnorna som rekryterades hade funktioner där de

(Bild: Krigsarkivet Kaptan Helmuth "Teddy" Ternberg vid C-byrån)

kunde komma åt hemlig information. Men det fanns även de som var aktiva i Stockholms nöjesliv och kunde få information den vägen. C-byråns verksamhet lades ned efter andra världskriget. C-byråns verksamhet lades ned efter andra världskriget.

Kodnamn Onkel

En av de som rekryterades av ”*Teddy*” var tyskan Erika Wendt som fick kodnamnet Onkel. Ända sedan hon läst Selma Lagerlöfs böcker som barn i Tyskland hade hon drömt om Sverige. Till hennes lycka fick hon jobb som sekreterare på det nazityska kontraspionaget i Stockholm. Arbetsuppgifterna kunde variera från att hjälpa tyska familjer som kommit till Stockholm för att shoppa till att vara med på middagsbjudningar.

Hennes uppdrag för C-byrån var att smugla ut telegram så att svenskarna kunde jämföra dem med kodade meddelanden. Hon memorerade dem noggrant eller antecknade dem på små papperslappar. Hon plågades av tanken att ha förrått sitt land, men föraktet för Hitler vägde tyngre. Mot slutet av kriget misstänkte tyskarna Erika Wendt för spioneri. C-byrån hann uppfatta att hon var avslöjad och räddade henne i sista stund. Den 1 september 1944

smugglades Erika norrut under namnet Ellen Berger. År 1952 beviljades hon svenskt medborgarskap efter att ha gift sig med en svensk man. Under en stor del av livet arbetade hon som tolk och översättare av facklitteratur. År 1993 skrev hon en bok om sin tid som kodnamn Onkel.

(Bild: Armémuseum/TT Erika Wendt)

Kodnamn Annette

Bakom kodnamnet Annette dolde sig Karin Lannby. Hon hade redan varit med i det spanska inbördeskriget när hon själv erbjöd sin hjälp till den svenska underrättelsetjänsten. Hon var både skådespelare och publicerad skribent samt arbetade på en översättningsbyrå under det tyska kontraspionaget. Hennes språkkunnighet och sociala förmåga gjorde henne till en mycket kompetent agent.

Karin satt på kaféer och restauranger och tjuvlyssnade på samtal som hon senare mycket noggrant skrev ned och gav till C-byrån. Hennes arbete på översättningsbyrån gav henne kunskap om vad nazisterna visste om den brittiska verksamheten vilket hon också förmedlade till C-byrån.

Efter kriget flyttade Karin till Frankrike under namnet Maria Cyliakus. Där umgicks hon med kultureliten i Paris och levde tillsammans med en radikal präst. Hon blev fransk medborgare och avled 2007 på ett vårdhem utanför Paris.

(Bild: Natur och Kultur Karin Lannby)

Kodnamn Eskimå

Jane Horneys liv var både innehållsrikt och spännande. Hon hade bott i England, Tyskland och Danmark samt besökt Grönland som 19-åring. Den utåtriktade Jane fungerade som informant och kurir under kodnamnet Eskimå.

Jane befann sig i ständig rörelse under krigsåren. I Danmark hade hon både släkt och vänner som hon regelbundet besökte. Hon spenderade en längre tid i Berlin med maken Herje Granberg, men flyttade hem till Stockholm efter en vänskaplig skilsmässa.

Mot slutet av kriget drogs Jane allt längre in i en farlig verksamhet. Hon använde sitt tyska kontaktnät för att hjälpa den danska motståndsrörelsen, men blev i stället utpekad av motståndsrörelsen som angivare och en säkerhetsrisk. Säkerhetspolisen i Sverige frikände Jane och varnade henne för att resa till Danmark.

Trots varningarna reste Jane till Danmark för att förklara sig oskyldig till misstankarna att hon skulle vara angivare. Den 20 januari 1945 mördades hon med två skott i ryggen ombord på båten Tärnan utanför Höganäs kust. Den som avlossade skotten var en nittonårig dansk motståndsmann som hade övertygats om att hon var Danmarks fiende. Hennes kropp sänktes med tyngder i det kalla havet och har inte återfunnits.

(Bild: Privat Jane Horney)

Svalor

Unga kvinnor rekryterades av den svenska underrättelsetjänsten. De arbetade som städerskor, hushållerskor eller sekreterare och hade tillgång till hemliga information genom sitt arbete. En del värvades till underrättelsetjänsten och en del placerades ut på viktiga platser där de kunde komma åt information om sin arbetsgivare.

På pensionat, hotell och i privatbostäder runt om i staden arbetade de unga kvinnor som kallades ”svalor”. De arbetade som hushållerskor och städerskor tjänstgjorde i hemlighet som informanter, kurirer eller infiltratörer till svensk underrättelsetjänst. De som rekryterades trots haft tillgång till värdefull information genom sitt arbete eller sina kontakter.

De unga kvinnorna befann sig längst ner i underrättelsevärldens maktpyramid. Deras arbete krävde att de tog stora risker som satte dem i farliga situationer. En del uppmuntrades till umgänge med utländska militärer och diplomater. De agerade eskortflickor, var sällskap vid middagsbjudningar, eller stod för underhållningen vid privata sammankomster. Några blev utsatta för inviter, hot eller utpressning som tvingade dem till oönskad intimitet. De fick betala ett mycket högre pris än de hade räknat med.

FAKTARUTA

- Under andra världskriget tog många kvinnor över yrken som varit dominerade av män. Detta på grund av att män gjorde militärtjänstgöring. Kvinnor fick större möjligheter att komma in på mansdominerade områden som inom industrin och jordbruket. Allt fler kvinnor behövdes även på kontoren och många gick från att vara hemmafru till yrket som sekreterare.
- Under våren 1940 startade de kvinnliga frivilliga bilkårerna utbildningar till lastbilsförare för kvinnor och kort därefter även i ambulans- och taxikörning. Att köra och meka med bilar sågs som manliga sysslor vid den här tiden och kvinnorna fick utstå en hel del hån och anmärkningar.
- Många kvinnor engagerade sig i uppgifter i frivilliga försvarsorganisationer som är en del av det svenska försvaret. En av de största frivilligorganisationerna var Lottakåren som i slutet av kriget hade över 110 000 medlemmar. Lottakåren hade flera uppgifter bland annat att ta hand om barn som flytt från Finland efter Sovjetunionens invasion.